

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:4 • 2010

Globalhistoria och forskning om långa förlopp

Av Arne Jarrick & Janken Myrdal

Skälen för globalhistoria

De avlägsna tiderna är inte så avlägsna. Vi gör följande experiment:

Vi går in i ett klassrum. Framför oss sitter 40 elever; på första raden sitter åtta och lika många på de andra fem raderna. Vi låter nu varje person vara en generation: en dotter bredvid en mor bredvid en morfar bredvid en morfarsfar och så vidare. Varje generation kan vara tjugofem år. Med första raden är klassen nere i början av 1800-talet. Så fortsätter vi raskt förbi stormaktstiden på andra raden och i femte radens yttersta hörn har vi hamnat i vikingatid. Då är en klass inte någon stor församling och redan efter mer än halva första raden har vi passerat industrisamhället och är i ett bondesamhälle där det mesta produceras inom självhushållet.

Mycket av det vi ser bland människorna på första raden känns igen bland dem på sista raden. På motsvarande sätt formerades det mesta av det vi omger oss med tidigt i vår historia. Religionen givetvis, men även filosofin, där grekiska filosofer formulerade många av de frågor vi fortfarande ställer oss. Vänder vi oss till redskapen, inser vi att många av dem, som borrar, hammare, sågblad, et cetera fick sin i stort sett färdiga form när järnet etablerades som den viktigaste metallen för mellan två och tre tusen år sedan. Maten vi äter

Arne Jarrick, f. 1952, är professor i historia vid Stockholms universitet, medlem i och en av grundarna till Centrum för evolutionär kulturforskning vid samma universitet, samt huvudsekreterare för humaniora och samhällsvetenskap vid Vetenskapsrådet. Jarrick har huvudsakligen publicerat sig inom det mentalitetshistoriska fältet men på senare år ägnat sig mest åt den mänskliga kulturens dynamik och driver för närvarande ett projekt om lagarnas globala och långa historia. Jarricks senaste bok är *The Need to be needed* (Saarbrücken 2010).

Adress: Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet, 106 91 Stockholm
E-post: arne.jarrick@historia.su.se

Janken Myrdal, f. 1949, är professor i agrarhistoria vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala. Myrdal var redaktör för *Det svenska jordbruket historia* 1–5 (1998–2003). Under senare år har han arbetat med historiefilosofi och globalhistoria, och bland annat skrivit *Motsatstänkandet i praktiken: ett historiefilosofiskt försök* (2006).

Adress: Institutionen för ekonomi, SLU, Box 7013, 750 07 Uppsala
E-post: Janken.myrdal@ekon.slu.se

är till stor del bestämd av ett paket av korn-vete-får/get-svin-nöt som etablerades för omkring 10000 år sedan. Allt detta är så självklart att vi knappt tänker på det.

Detta innebär givetvis inte att samhället är statiskt. Flera forskare har framfört argument för vad som uppfattats som viktiga språng, eller *take-off*, i den samhällsliga utvecklingen. De visar hur vår tid skiljer sig dramatiskt från den strax föregående. Exempel på detta hämtas från teknik, levnadslängd, folkmängd, informationsutbyte med mera. Utan kunskap och insikt om den långa historia som föregår dessa *take-off* skapas lätt den farliga myten att utvecklingen var stillastående före den industriella omvandlingen. I själva verket förändrades allting, från teknik till livsstil, steg för steg fram till det språng vi nu upplever (och detta för oss väldiga språng kanske av en framtid bara kommer att uppfattas som ett av stegen). Och ännu viktigare: all denna snabba förändring är bestämd av ett kulturellt sammanhang.

En av vår tids viktigaste förändringar handlar just om det kulturella sammanhang som vi kallar globalisering. Globaliseringen består givetvis av handel och transporter, men dessa företeelser har funnits länge. Man skulle till och med kunna hävda att andra perioder, exempelvis slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, har upplevt mera dramatiska förändringar av transportvolym och människors resande än de förändringar vi nu bevittnar.¹ Det som emellertid är nytt, och en även i ett långt historiskt perspektiv språngartad förändring, är kärnan i den tekniska revolutionen i dag: överföring och hantering av information.² Denna ger ett nytt innehåll åt den sammanknytning av världen som pågått i årtusenden.

Idéspridningen har alltid varit ett av de grundläggande elementen i världshistorien, och då inte bara av teknik och varor utan också av föreställningar (se nedan). Genom det blixtsnabba utbytet på Internet kan personer som är på södra och norra halvklotet vara varandra lika nära som personer i södra och norra Stockholm. En global diskussion etableras. Ett av dess resultat kommer att bli det konfliktfyllda utformandet av ett övergripande gemensamt normsystem. Det som sker i dag är ett formande av en världskultur i dess egentliga mening. En innebörd av denna är att moraliska konflikter globaliseras. Yttrandefriheten är inte längre enbart en nationell fråga. Konflikterna runt denna har lyfts upp på en internationell nivå.

1. Paul Hirst & Grahame Thompson, *Myten om den globala ekonomin* (Stockholm 1998) s. 32, 234, 246–251.

2. Janken Myrdal, *Framtiden om femtio år* (Stockholm 2008) s. 143–145.

Informationsutbytets snabba globalisering kommer givetvis inte att utplåna olikheterna mellan religioner och andra kulturella särdrag. Där- emot leder den till att särkulturerna mer och mer utvecklas i relation till varandra. De stora ideologiska systemen (till exempel socialismen) kommer alltmer att utformas i förhållande till de gemensamma frågorna. Det är inte en likriktning men väl en konvergerande diskussion vi upplever.

Att detta globala samtalsstorg upprättas beror inte bara på att det blivit tekniskt möjligt, genom Internet och dess följdinnovationer, utan också på de gemensamma problem människorna skapat och gemensamt måste ta ställning till. Människorna har blivit så kraftfulla att de kan påverka klimat, hav, luft och de tillgängliga resurserna av råvaror. Detta innebär också att en kollektiv organisering av dessa resurser sker. Så har det varit på bynivå, liksom på nationell nivå och nu sker det i en väldig kraftansträngning på internationell nivå.

Det som nu sker kan jämföras med uppkomsten av en nationalkänsla i många europeiska länder under 1800-talet. Många av länderna hade länge funnits som enheter: ekonomiska, juridiska och politiska. Det hade funnits en känsla för landet som även kunde användas för politisk mobilisering. Men det som skedde vid denna tid var att nationen, genom en allmän kulturell och ideologisk samling som gick genom administration, skolväsende och politiska organisationer, upphöjdes till en ideologisk symbol som kunde överordnas andra. Idén om nationen blev ett ideologiskt organiserande element. I dag ser vi samma sak hända inom den internationella kulturen. Människor bryr sig inte bara om de stora gemensamma miljöfrågorna, utan också om kvinnans ställning, politisk frihet, några länders förtryck av andra. Det är inte bara formeringen av en gemensam plattform för vad som är korrekt och förkastligt, utan själva diskussionen om detta, som är det centrala i omvandlingen.

Till skillnad från en internationalisering med dess begränsade former för samarbete kan globaliseringen alltså ses som den stora kulturella sammanfogningen. I 1800-talets nationalism spelade historieskrivningen en central roll. Det kommer den också att göra i globaliseringen. En grundläggande orsak är att all ideologi hämtar sina argument ur historien. Till detta kommer att globaliseringen innebär att stora regioner, omfattande hela världsdelar, nu relaterar till och ställer sig emot och med varandra.

Under 1800-talets framväxande nationella medvetande kunde historieforskningen användas som instrument för att omvandla nationalismen till

chauvinism. Historikernas ansvar för de krig som plågat Europa, och hela världen, under de senaste hundra åren, är stort. Men detta skall inte uppfattas som skäl för historiker att i dag dra sig undan för att slippa ansvaret. Resultatet av sådan passivitet skulle endast bli att den globala historieskrivningen skapas av andra. Det finns två uppenbara risker med det. Den ena är att naturvetare, utan att samarbeta med historiker, kommer med tolkningar som inte tar hänsyn till betydelsen av mänskliga handlingsval. Den andra risken är den nationalistiska chauvinismens motsvarighet i dag: att de stora kulturkretsarna kommer att framhäva sin överlägsenhet. Vi riskerar att landa i "civilisationernas kamp" för att tala med Samuel Huntington.³ Man kan förkasta hans teser med en axelryckning men det vore att lämna fältet fritt för denna konstruktion. Båda dessa risker har sina motsvarigheter i de omvända riskerna: att bortse från naturen eller från de stora kulturernas inflytande.

Att döma lika mycket av dominerande strömningar inom historieforskningen som av innehållet i historieläroböcker för skolelever kan det ibland förefalla som om historieskrivningen måste vara nationell. Men detta är en förlegad inställning, bestämd av politiska beslut, i en tid när många av ungdomarna själva genom resor, dataspel, Internet, et cetera tar till sig hela världen. Istället måste historikerna ta i systematiskt betraktande denna globala kulturgemenskap och den därav följande kampen om tolkningsföreträde. Uppgiften för historiker är att med källkritisk och noggrann undersökning förkasta eller underbygga tolkningar.

Historikerna kommer inte undan sitt ansvar. Den globalhistoriska forskningen kommer att tränga sig på. Denna innebär automatiskt att långa tidsperspektiv måste till. Globala processer som klimatförändringar och resursslöseri kan inte förstås utan ett långt tidsperspektiv. Allt annat skulle förvandla tolkningen till ett brottande med status quo. Vi kan inte förstå det möte mellan de stora kulturkretsarna som nu pågår utan att se det långvariga utbytet.

Betrakta exempelvis världens dynamiska centrum, som flyttat sig ungefär som det kommersiella och administrativa centrumet i en storstad flyttar sig över tiden. Under många tiotusentals år var Afrika detta centrum,

3. Samuel Huntington, *The clash of civilizations and the remaking of world order* (London 1996); sv. övers. *Civilisationernas kamp: mot en ny världsordning* (Stockholm 2006). Huntington har en utförlig redogörelse för diskussionen om de olika "kulturerna" eller "civilisationerna". Man knappast komma ifrån att dessa existerar även om de är svåra att definiera och avgränsa.

därefter flyttade det sig till Västasien som under årtusenden var den mest dynamiska delen av världen. Efter det gled det över till Kina som under flera hundra år utgjorde den mest utvecklade delen av världen. Under de senaste få århundradena har det varit Europa och under några årtionden Nordamerika som utgjort detta världens dynamiska centrum.

Denna beskrivning reser omedelbart invändningar, till exempel om att jordbruk utvecklades separat på flera ställen, och det är självklart att man på varje stadium kan hävda förekomsten av flera dynamiska centra. Dessutom kan man i människans motsägelsefyllda historia hävda att periferin ofta har haft större dynamik än centrumet. Poängen med ovanstående snabbskiss av världshistorien är endast att visa på hur eländig en global historieskrivning skulle bli om den inte tog hänsyn till den långa historien.

Så här långt har vi motiverat behovet av globalhistoria med moraliska och politiska skäl. Det finns också kraftfulla inomvetenskapliga skäl för att de långa linjernas historia hör samman med en globalhistorisk ansats. Ju längre tidsperspektiv som anläggs desto tydligare blir betydelsen av den ofta långsamma men ibland snabba spridning av kulturföreteelser som präglat människornas historia. Det långa tidsperspektivet visar dessutom de lokala innovationernas roll. Med ett kort tidsperspektiv kan man varken få syn på den lokala utvecklingens eller den globala spridningens roll för utvecklingen.

Under flera årtionden har globalhistorien vuxit och intresset för de långa linjernas historia tilltagit. Vad vi upplever är det sociologen och idéhistorikern Randall Collins beskriver som att "we are living in the Golden Age of macrohistory".⁴ I denna artikel skall vi fortsättningsvis ta upp några aspekter av globalhistoria till närmare belysning. Vi börjar med vad det innebär att ägna sig åt globalhistoria. Därefter tar vi upp frågan om historien som en riktad rörelse och det evolutionära perspektivets tillämpbarhet.

Vi avslutar vår plädering för behovet av en globalhistoria med att ge två utförliga empiriska exempel, hämtade från vår egen forskning, på vad den kan ge. Det ena exemplet handlar om den långa historien om imperiernas tillväxt, medan det andra exemplet rör hur man ska utforma globalhistoriska studier av lagarnas långsiktiga utveckling.

4. Randall Collins, *Macro history: essays in sociology of the long run* (Stanford 1999) s. 10. Det finns mängder med exempel på denna trend; inte minst kan den märkas i lärobokslitteratur för amerikanska universitet som således motsvarar ett ökande antal sådana kurser, se t. ex. Paul Adams m. fl., *Experiencing world history* (New York 2000).

Vad är globalhistoria?

En enkel sammanfattning av vad globalhistoria är kan vara att den syftar till att avtäcka och förklara generella mönster i det mänskliga samhällets historia genom studium av hela det globala rummet över lång tid. Denna forskning handlar om att ta in den rumsliga aspekten av samhällsförändringar över tid och om att ta in den tidliga aspekten av hela rummet – globen – det vill säga den långsiktiga inverkan av vissa samhällsförändringar.⁵ Hit hör också systematiskt komparativa långsiktjämförelser över stora rum.

Globalhistorikern intresserar sig för den faktiskt eller potentiellt *globala* inverkan av ett samhällsfenomen som inträffar på en viss plats eller på flera platser, såväl på samma fenomen som på andra fenomen. Globalhistorikern intresserar sig också för den faktiskt eller potentiellt *globaliserande* inverkan av fenomenet. En illustration till det förra kan vara en världskatastrof till följd av en lokal händelse, till exempel digerdöden. Det senare kan illustreras av teknikspridning, till exempel skrivkonsten, eller institutionell spridning, såsom demokratiska inrättningar.

Intresset för storskaliga jämförelser skvallrar om vårt intresse av att förklara historiska förlopp, i trots mot en för oss obegriplig skepsis inför detta bland postmodernt förstörda historiker.⁶ Vi är övertygade om att historien i hög grad är en riktad rörelse och inte en samling slumpändelser. Detta utesluter naturligtvis inte att den mänskliga historien, i likhet med andra processer, innehåller återkopplingsmekanismer som får vissa förlopp att återkomma med eller utan viss regelbundenhet.

Samhällsförändrande sociala, tekniska, kulturella och andra innovationer kan komma till stånd på särskilda platser både genom dynamiska processer inne i olika samhällen, utan påverkan dem emellan, och genom spridningsförlopp mellan samhällen.⁷ En del forskare har till exempel menat att det förra gällde för de framväxande världsreligioner och andra tankesystem som under några få århundraden från 900-talet till 200-talet före vår tideräkning växte fram från Mellanöstern till Kina. Att religionerna i denna så kallade axialålder i vissa grundläggande avseenden liknade (och alltså liknar) varandra betyder inte att de måste ha vuxit fram under ömsesidig

5. Patrick Manning, *Navigating world history* (New York 2003) s. 266.

6. Jfr *ibid.*, s. 234–236; John Lewis Gaddis, *The landscape of history: how historians map the past* (Oxford 2002) kap. 4.

7. Jfr Robert L. Carneiro, *Evolutionism in cultural anthropology* (Cambridge, MA, 2003) s. 103–104, för ett resonemang om den ständigt pågående striden mellan evolutionister och diffusionister.

påverkan.⁸ Däremot kan det ha funnits bakomliggande gemensamma faktorer som samverkat med ideologiska förändringar, exempelvis de första imperiernas uppkomst och den allmänna teknologirevolution som följde med järnet.

Naturligtvis måste den innovation som spritts ha uppfunnits någonstans först. Det tycks generellt som om komplicerade lösningar bara kommer till stånd på få ställen oberoende av varandra för att sedan etableras genom spridning. Enkla lösningar kan däremot etableras lite varstans. Stolar och hus är exempel på det senare, medan skrivkonsten är ett utpräglat exempel på det förra. Skrivkonsten uppfanns kanske fyra–fem gånger på olika håll i världen, för att i sin mest lättillgängliga form spridas med enorm effektivitet.⁹ Problem som bara har en eller få lösningar tycks ha lättare att hanteras autonomt på flera håll än de problem som tillåter olika lösningar. Och vidare: ju mer tekniskt och kognitivt utvecklad en kultur är, desto större är också dess förmåga att själv finna lösningar på komplicerade problem, vilket i takt med den teknisk-kognitiva utvecklingen torde minska betydelsen av spridning. Globaliseringen som sådan verkar dock i motsatt riktning: spridningstakten för både enkla och komplicerade innovationer ökar.¹⁰ Här finns med andra ord ett intressant fält för komparativa globalhistoriska studier.

Långt ifrån alla globalhistoriskt inriktade forskare studerar den långsiktiga samhällsutvecklingen i dess helhet. Även om fältet är alltför stort för att riktigt kunna överblickas törs vi ändå påstå att det egentligen bara är en handfull mer och mindre heroiska historiker som har försökt sig på att göra globalhistoria synteser av sådant slag, från Ibn Khaldun, över Karl Marx och Max Weber till Karl Jaspers, Immanuel Wallerstein, Jared Diamond, William McNeill och några till.¹¹ Flertalet globalhistoriska forskare med

8. Johann P. Arnason, S. N. Eisenstadt & Björn Wittrock, *Axial civilizations and world history* (Brill, Leiden & Boston 2005); S. N. Eisenstadt, *The origins and diversity of axial age civilizations* (Albany 1986); för en populariserande diskussion, se Karen Armstrong, *Världsreligionernas födelse: tro, tradition, ursprung* (Stockholm 2006).

9. Donald Jackson, *Skrivkonstens historia* (Stockholm 1981).

10. För en utförlig principiell diskussion av relationen mellan spridning och innovation, se Joseph Needham, *Science & civilisation in China, vol. I* (Cambridge 1954) s. 225–232.

11. Referenserna till Marx och Weber överflödiga. Övriga: Ibn Khaldun, *Prolegomena: introduktion till världshistorien* (Lund 1989); Karl Jaspers, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (Frankfurt a.M. 1955); Immanuel Wallerstein, *The modern world system 1–3* (New York 1966–1989); Jared Diamond, *Vete, vapen och virus: en kort sammanfattning av mänsklighetens historia under de senaste 13000 åren* (Stockholm 1999); William McNeill, *The rise of the West: a history of the human community* (Chicago 1963).

intresse för historiens långa linjer har i stället fördjupat sig i särskilda teman, såsom handelsimperiernas framväxt (t. ex. Tracey; Abu-Lughod), saltets eller sockrets globalhistoriska betydelse (t. ex. Adshead, Kurlansky, Mintz), migrationsprocesser (t. ex. Manning; Cohen), klimat- och miljö- och energihistoria (t. ex. Fagan, Ponting, Rüdiger), transporter (t. ex. Bulliet), och så vidare.¹²

Få historiker av ovan nämnda slag begränsar sig till att bara följa sitt särskilda spår genom århundradena eller årtusendena. Ofta för de diskussioner om den generella betydelsen av sina tematiska studier. Dessa diskussioner är nästan alltid skickliga, intressanta och värdefulla. Deras anspråk vittnar om en i grunden sund attityd till det historievetenskapliga uppdraget. Men stundtals löper de risken att totalisera ett visst tema, det vill säga att se hela världshistorien som cirklande runt just det som de själva har valt ut för studium: salt, skriftkultur, religion, världshandel, eller nästan vad som helst. Så är det till exempel i en tänkvärd bok om torsken och torskfiskets öden genom historien. Författaren Mark Kurlansky kan få det att se ut som om hans utvalda studieobjekt är världshistoriens själva nav.¹³ Globalhistoriska studier bör alltid utföras mot fonden av frågan om helheten av människors relationer till varandra och till naturen. Detta inbegriper studiet eller förståelsen av interaktionen mellan många olika företeelser, till exempel smitta och krig. Globalhistoria framtvingar därför ett visst tvärsende mellan olika kunskapsområden. Konkreta exempel på globalhistoria kan vara klimathistoria, historia om sjukdomarnas interaktion med de sociala systemens utveckling, jordbrukssystemens utveckling, lagarnas utveckling, et cetera.

Historiens riktning

Historien kan ses som en riktad rörelse. Med det menar vi att historien är en process där samhälleliga förlopp följer på varandra enligt särskilda orsaksmönster. Det betyder att historien delvis är determinerad på så sätt att vissa förlopp synes vara den nödvändiga förutsättningen för andra förlopp, eller, negativt uttryckt, att vad som helst inte kan följa på vad som helst.

12. Flertalet av exemplen hämtade från Manning (2003) *passim*. Se också Brian Fagan, *The long summer: how climate changed civilizations* (New York 2004); för energihistoria, se Mogens Rüdiger, "Globalisering, forbrukskultur og energi", i Arne Jarrick & Alf Johansson (red.), *Jorden runt igen – nya bidrag till en gammal globalhistoria* (Stockholm 2004).

13. Mark Kurlansky, *Torsk* (Stockholm 1999). Det bör dock påpekas att Kurlansky inte är historiker och boken gör inte anspråk på att utgöra vetenskaplig eller forskningsbaserad litteratur.

Det betyder också att samhällsutvecklingen, trots alla återkopplingsmekanismer, aldrig helt återvänder till utgångspunkten; att inget samhälle någonsin blir sig självt helt likt igen. Detta är lättare att inse ju mer man höjer blicken från det lokala till det globala.

Till exempel har den i dag helt dominerande bofastheten framgått ur processer som var verksamma i det samhälle där en gång nomadliv var den lika dominerande samlevnadsformen. Bofastheten synes i sin tur ha varit förutsättningen för uppkomsten av städer. Förmodligen måste människor bli territoriellt förankrade också för att regelrätta krig skulle kunna uppkomma. Detta hindrade förstås inte våldsutövning mellan grupper långt dessförinnan, till exempel bland nomadiserande hästburna kulturer på den centralasiatiska stäppen.¹⁴ Det omvända är samtidigt svårt att tänka sig: att det skulle ha börjat med bofasta samhällen i en glest befolkad urtidsvärld, och att dessa sedan skulle ha utvecklats till tätbefolkade samhällen av kringvandrande människor. Byteshandeln utvecklades med nödvändighet innan pengarna introducerades, liksom framväxten av religiösa föreställningar måste ha föregått uppkomsten av religiösa sammanslutningar, kyrkor och den i modern tid starkt sekulariserande tendensen att i sin tur distansera sig från allt detta. En del påstår att stora civilisationer, med byråkrati och militärväsende et cetera, hade familjen som historisk förutsättning.¹⁵ I varje fall blev de möjliga först sedan produktiviteten i de primära näringarna hade ökat så pass mycket att tillräckligt många kunde avdelas för att ägna sig åt sekundära näringar och tertiärt infrastrukturell och byråkratisk verksamhet.

Dessa exempel räcker för att bortom tvivel demonstrera att historien inte är en serie slumpändelser. I den utsträckning och i de avseenden som samhällsutvecklingen inte kan tänkas "åt vilket håll som helst" är det därför befogat att säga att historien är en kumulativ process. Eftersom detta betyder att det ena bygger *och måste bygga* på det andra, är det rimligt att se historien som en kausalt riktad process.

Vi vågar dock inte påstå att alla historiska förlopp är kumulativa, inte heller att historiska förlopp måste vara enkelriktade bara därför att de är kausala. Kulturella drag som övergivits kan plockas upp på nytt, liksom en rörelse i homogeniserande eller generaliserande riktning kan övergå i

14. Se Anatoly Khazanov, *Nomads and the outside world*, 2:a uppl. (Madison, Wisconsin 2004), som fortfarande är det grundläggande verket om nomadernas ekonomi och politiska system.

15. Manning (2003) s. 266.

sin motsats. Historien ger många exempel på desintegration av samhällen som tidigare gradvis rört sig mot ett alltmer komplext samspel mellan människor fördelade på många olika funktioner. Ofta har dock sönderfallande civilisationer hämtat sig och återvunnit styrka efter långa perioder av sönderfall, till exempel Handynastins Kina efter de centrifugala krigen på 600--200-talet före vår tideräkning.¹⁶

Vissa orsaksförlopp kan alltså vändas och har vänts i sin motsats. Det har påpekats av många före oss. Flera tänkare har byggt in sådana vändningar i cykliska teorier om lagbundna upp- och nedgångar.¹⁷ Ett exempel på det är Pitirim Sorokin, numera nästan bortglömd men en gång hyllad för sina heroiska försök både att skapa en stor syntes över världshistorien och att med ömsom banbrytande och ömsom halsbrytande empiriska undersökningar demonstrera giltigheten i sin syntes. Han såg på varje kultur (eller samhälle) som ett integrerat helt, som ett system, där en förändring i någon del måste leda till en förändring i alla andra delar.¹⁸ Han ansåg att samhällen rörde sig mellan att vara sinnligt eller världsligt orienterade och att vara översinnligt "ideationellt" orienterade.¹⁹ Bland tidigmoderna tänkare av den cykliska andan finner man till exempel Giambattista Vico, som tänkte sig världshistorien som en ständig rörelse mellan moralisk upp- och nedgång.²⁰

Även om samhällsutvecklingen betraktad ur någon särskild synvinkel (till exempel i fråga om ekonomiska konjunkture; centraliserande tendenser avlösta av decentraliserande; modeväxlingar) tycks kunna röra sig fram och åter, ekonomiskt, moraliskt, politiskt et cetera, leder den aldrig helt tillbaka utgångspunkten. Det är ännu en innebörd av kulturutvecklingens kumulativitet.

Att historien är en kausalt riktad process inbegriper att vissa förhållanden i vissa tider gynnas av utvecklingen, medan de i andra tider miss-

16. Jacques Gernet, *A history of Chinese civilization* (Cambridge, MA, 2006) s. 149–173.

17. För en utmärkt genomgång av de senaste 2000 årens makrohistoriska tänkande, se J. Galting & S. Inayatullah, *Macrohistory and macrohistorians* (Westport & London 1997).

18. Systemtänkandet återfinns hos många, även om det något hamnade i bakvatten efter den postmoderna kritiken av de s. k. "stora berättelserna" och den "postprocessuella vändningen" inom arkeologin. Om det senare, se Robert Carneiro (2003) s. 188–190. För en lika imponerande som tidstypiskt systemteoretisk ansats, se t. ex. Colin Renfrew, *The emergence of civilization: the Cyclades and the Aegean in the third millenium B.C.* (London 1972).

19. Pitirim Sorokin, *Social and cultural dynamics: a study of change in major systems of art, truth, ethics, law and social relationships* (Boston 1957) *passim*.

20. Se härom t. ex. Svante Nordin, *Från tradition till apokalyps* (Stockholm 1989) s. 38–39.

gynnas av den och till och med kan tyckas dömda till undergång. Under 1800-talets tredje kvartssekel, till exempel, rullades telegrafkablar ut över Atlantens botten, en kommunikationsteknik som gynnades då men som senare kommit att missgynnas av satellitbunden kommunikationsteknik.²¹ Facits räknemaskiner fanns överallt till dess att personatorerna introducerades och helt slog ut dem.

För att komma åt och förklara riktningen – här inbegrips också den ändrade riktningen – på den historiska rörelsen, kan man inte nöja sig med mikrostudier, inte heller med många mikrostudier lagda efter varandra. För detta krävs en globalhistorisk ansats. Att denna av naturliga skäl måste baseras på många studier av enskilda förlopp världen över ändrar inte på det.

Ett evolutionärt förlopp?

Talar man om historien som en riktad rörelse kan det ligga nära till hands att också likna den vid ett evolutionärt förlopp. Detta beror på att det är frågan om en riktad rörelse utan bestämt mål, där en växande och stundtals krympande rikedom av samhällseliga former utvecklas över lång tid. Det faktum att den samhällseliga förändringen präglas av stor variation där vissa förhållanden gynnas medan andra missgynnas, känns också igen från evolutionära processer. I likhet härmed skulle samhällsprocessen kunna beskrivas som bestämd av ett kulturellt selektionstryck.

En hel del skulle kunna vinnas på att göra en sådan jämförelse, särskilt som de två intimt sammanvävda förloppen uppvisar både strukturella likheter och skillnader.²² Samtidigt bör man ställa frågan vad nettovinsten skulle vara av en sådan jämförelse eller analogi. För det första: Vinner man några särskilda insikter genom att kalla urval för selektion? För det andra: det kulturella urvalet är inte lika blint som sin genetiska motsvarighet, ty trots att historien som sådan saknar mål är det särpräglad typiskt för människor att själva sätta upp mål både för sig själva och för kommande generationer. Om detta inte vägs in finns här ännu en risk för att analogin med evolutionära förlopp blir missledande.

För det tredje: Trots att evolutionsbegreppet inte måste leda tanken till enkelriktad utveckling gör det ofta det. En variant av ett sådant så kallat unilinjärt tänkande går ut på att kulturell evolution är lika med ökad

21. Eric J. Hobsbawm, *The age of capital 1848–1875* (London 1975) s. 75–77.

22. Robert Boyd & Peter J. Richerson, *Culture and the evolutionary process* (New York 1985).

samhällelig komplexitet.²³ Men vad är ett samhälle när det är komplext? För antropologen Robert Carneiro är ökad komplexitet detsamma som tillkomsten av flera kulturella drag (*traits*),²⁴ medan arkeologen Joseph A. Tainter har resonerat sig fram till en mer komplex definition av komplexitet med vilken han avser

such things as the size of society, the number and distinctiveness of its parts, the variety of specialized social roles that it incorporates, the number of distinct social personalities present, and the variety of mechanisms for organizing these into a coherent, functioning whole.²⁵

Alla de aspekter som Tainter räknar upp låter rimliga, både tillsammans och var för sig. Samtidigt frågar man sig om de alla alltid utvecklas åt samma håll. Kan inte ökad specialisering gå hand i hand med småningom alltmer raffinerat förenklade procedurer för samhällets organisering? Till exempel har lagstiftningen förenklats i moderna, alltmer mångfunktionella och därför i en mening alltmer komplexa samhällen: en kasuistisk lagstiftning med många paragrafer för varje potentiellt problematiskt beteende har med tiden ersatts av en smartare, mer principiellt utformad lagstiftning med betydligt färre paragrafer per sak. Hur ska man se på komplexiteten i sådana samhällen? Har den ökat eller minskat? Eller är det inte snarast frågan om både och? Och om den har minskat, har den kulturella evolutionen i så fall gått tillbaka?

Det råder inget tvivel om att frågan om relationen mellan komplexitet och samhällsutveckling är central för en global förståelse av den mänskliga historien. Mycket talar också för att historia just är en historia om ökad komplexitet i det mänskliga umgänget. Framväxten och utvecklingen av "civilisationer" är alltid förknippad med ökande folkmängd, även om det inte är så att stora imperier med nödvändighet har större folkmängd per arealenhet än små.²⁶ Dessa processer (folkmängdsökningen och andra as-

23. För en kulturevolutionism där komplexitet är det centrala kriteriet, se Carneiro (2003) särskilt s. 161–163. Jfr Emile Durkheim, *The division of labour in society* (New York 1997). Milton Singer för en diskussion om relationen mellan Durkheim och H. Spencer i denna fråga, se Milton Singer, "The expansion of society and its cultural implications", i Carl H. Kraeling & Robert M. Adams (red.), *City invincible: a symposium on urbanization and cultural development in the ancient Near East, held at the Oriental Institute of the University of Chicago, Dec. 4–7, 1958* (Chicago 1960) s. 25 ff.

24. Carneiro (2003) s. 157.

25. Joseph A. Tainter, *The Collapse of complex societies* (Cambridge 1988) s. 23.

26. Janken Myrdal, "Syntesens roll och världshistorien", *Historisk tidskrift* 123:2 (2003).

pekter av civilisationsutvecklingen) sammanhänger med framväxten av fler aktiviteter, av mer samordning. Detta gäller också kulturellt och moraliskt: människor med skilda kulturer och skilda, pragmatiskt fungerande moraliska koder ska fås att leva samman. Allt detta verkar i riktning mot ökad komplexitet. Mer skall göras och samordnas per tidsenhet. Å andra sidan: ju större samhälle desto mer abstrakt blir samhällsgemenskapen och desto mer abstrakta blir de moralbegrepp genom vilka interaktionen regleras. I början är lagen en återspeglning av interaktion i mindre grupper.²⁷ Men ju mer samhället växer desto mer blir det så att de som räknas in i ett givet samhälle interagerar direkt endast med en liten och minskade minoritet. Regelverket blir mer abstrakt, mer raffinerat visserligen, men i en mening enklare, det vill säga mer principiellt och mindre kasuistiskt. Ju mer samhällsutvecklingen leder till internalisering av moraliska koder desto färre lagar torde behövas, *ceteris paribus*.

Resonemanget ovan bevisar ingenting men visar att frågan om samhällets komplexitet har betydelse. Frågan om nettovinsten av att använda evolutionsbegreppet för studiet av samhällsutvecklingen aktualiseras. Om man inte måste förstå evolution på det unilinjära sättet är begreppet oproblemiskt men samtidigt så pass brett att man kanske kan vara utan det.

Genom att likna människans kulturutveckling vid ett evolutionärt förlopp kan en del klarhet vinnas och perspektiv öppnas. Det mänskliga samhället evolverar genom en långsiktig progress för nya former och regress för andra former, bland annat till följd av ett slags selektionsprocess som har strukturella likheter med evolutionsprocesser i naturen. Samtidigt skulle användningen av evolutionsbegreppet i studiet av det mänskliga samhällets kulturella dynamik göra mer skada än nytta om det kom att skymma sikten för vissa avgörande skillnader mellan de processer som verkar i och för det mänskliga samhällets snabba förändring och de processer som verkar för den övriga naturens betydligt sävligare förändring. Den mest avgörande av dessa skillnader är att människor är unika i att sätta upp mål för sin vandring på jorden, mål som bygger på förmågan att handskas med det som inte är på plats, på minnen av det förflutna och planer för framtiden samt på en förmåga att reflektera över sig själva.

27. Clyde Kluckhohn, "The moral order in the expanding society", i Kraeling & Adams (red.) (1960) s. 394f., 398; Max Rheinstein, "Process and change in the cultural spectrum coincident with expansion: government and law", i *ibid.*, s. 416f.

*

Vi övergår nu till att med viss utförlighet ge två exempel på vad det kan innebära att göra empirisk praktik av ambitionen att skriva globalhistoria. Det första exemplet handlar om ett jämförande, syntetiserande och källkritiskt arbete där man använder sig av globalhistoriska översikter som bygger på redan bearbetade källor. Det andra exemplet handlar i stället om hur man ska kunna åstadkomma långsiktiga jämförelser byggda på direkt och systematiskt arbete i källor som i utgångsläget är mycket svåra att jämföra med varandra. Båda arbetssätten är trots sina svårigheter helt nödvändiga att tillämpa för den som vill göra empirisk verklighet av sina ambitioner att skriva globalhistoria. Men båda angreppssätten reser också var för sig olika metodproblem.

Ett grundläggande problem är att den typ av forskning på primärkällor som historiker av facket oftast ägnar sig åt inte kommer att inta samma centrala position i den globalhistoriska forskningen som den gjort inom nationell historieskrivning. Vi kan inte begära att en globalhistoriker skall lära sig 30 olika språk så väl att hon eller han kan ägna sig åt en djup och detaljerad kritik av källor från hela världen. I stället måste vi ofta basera oss på bearbetningar av källor eller på en litteratur som ger oss de regionala tolkningarna. Detta kräver en ny typ av källkritik och nya metoder. Men ibland kan arbete med primärmaterial, eller lätt redigerat och översatt primärmaterial, vara både nödvändigt och fruktbart. Också det arbetssättet reser ett antal metodproblem, vilka ömsom är av traditionellt slag och ömsom nya och särskilt förknippade med det globalhistoriska angreppssättet. Vi ger exempel på båda arbetssätten och diskuterar de metodproblem de aktualiserar.

Exemplet imperiernas, de största staternas historia

Den globalhistoriska forskningen har hittills inte i någon större omfattning tagit upp den källkritik som måste riktas mot användandet av synteser för att skapa nya synteser. Här krävs en betydande metodutveckling eftersom den globalhistoriska forskningen inte kan existera utan ett användande av nationella och övernationella synteser.²⁸ Exemplet nedan är ett bidrag till ett utvecklande av en källkritik och inriktas mot den långa tidsserien.

28. Janken Myrdal, "Globalhistoria och behovet av källkritik", i Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.), *Omodernt: människor och tankar i förmodern tid* (Lund 2009).

Staternas utbredning är en av de historiska företeelser som kan följas längst tillbaka i historien, till de första egentliga rikenas uppkomst för 5 000 år sedan.²⁹ Härskarna var angelägna om att markera utbredningen av sin makt. I skrift och i monument dokumenterade de segrar och räknade upp underlydande folk. Gränserna markerades med befästningar och gränsmärken. Men inte bara samtidens intresse utan också historikerna har medfört att denna företeelse är väl dokumenterad.

Historiska atlasarbeten har varit vanliga och har använts inom undervisningen sedan mitten av 1800-talet. Tyskarna var tidiga med att utveckla dem, men många andra har följt efter. Det har publicerats en konstant ström av historiska atlaser. De flesta kartor i dessa böcker handlar om den politiska utvecklingen och om olika staters utbredning genom historien. Historikerna har sedan 1800-talet främst varit intresserade av statens och politikens historia. Detta har därför blivit en självklar kärna i alla sådana atlasarbeten, från de nationella till de globala. (Det bör här påpekas att denna undersökning inte självklart lägger en positiv värdering på tillväxten av de största staterna – snarare bör man se den växelverkan som uppkommer mellan periferi och centrum.³⁰)

Det låg i sakens natur att man började beräkna ytan och jämföra stater med varandra. Romarriket omfattade omkring 4,4 miljoner kvadratkilometer. Än större var mongolernas rike som under sin snabba expansion på 1200-talet nådde 23,5 miljoner. Störst av alla imperier till ytan var det brittiska som 1920 behärskade 35,5 miljoner kvadratkilometer. Från detta var steget inte långt till att försöka göra en total statistik över alla stater. Det dröjde dock länge innan någon vågade sig på detta. När detta väl skedde omvandlades genast dessa resultat till allmänt citerade, så som ofta sker när någon vågar sig på en djärv empirisk sammanställning.

Mannen som gjorde detta försök var inte historiker. Det var Rein Taa-gepera, född i Estland och sedan verksam i USA som statsvetare. Under 1960- och 1970-talen publicerade han flera artiklar om alla större staters

29. I Janken Myrdal & Peter Myrdal, *Imperier i föreställning och verklighet – ett bidrag till en globalhistorisk källkritik* (under utgivning) behandlas mera utförligt definitioner och de olika metoder som använts. Ett ambitiöst försök som sällan nämns i diskussionen om imperiestorlek finns i *A historical atlas of South Asia* (Chicago 1978) s. 254-262.

30. En som kraftfullt har argumenterat för detta är James Scott, *The art of not being governed* (Yale 2009) där han visar hur ett väldigt område i Sydostasien och sydvästra Kina etablerade sin ekonomi och sitt splittrade politiska system i motsättning till de omgivande starka och förtryckande staterna.

yta genom historien.³¹ Hans källmaterial var ett antal historiska atlaser, med en tysk atlas som bas. Han skrev i slutet av 1990-talet en sammanfattande artikel utifrån i stort sett samma källmaterial.³² En fråga han var särskilt intresserad av var det ryska imperiets uppgång och väntade fall, och i sin sista artikel kunde han, ganska försynt, peka på att hans undersökningar hade prognosvärde vad gällde att varje imperium kommer att gå under.

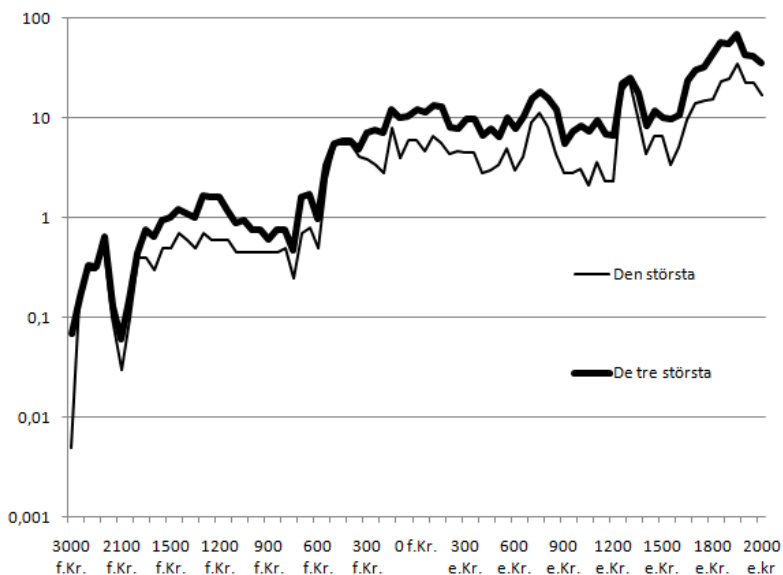
Förutom ett antal olika diagram över enskilda stater gjorde han också ett sammanfattande diagram över alla de största staternas sammanlagda yta. Det är detta som blivit allmänt citerat och återgivet. Där presenterar han kurvan över den för sin tid största staten samt över de tre största staternas sammanlagda yta. Denna kurva består således av ett antal staters kurvor, som tillsammans bildar ett slags stafett från den ena stora staten till den andra när dessa stått på sin topp och varit världens största. I den sammanfattande kurvan, liksom i de flesta andra, har ytan redovisats semilogaritmiskt. Det innebär förenklat att en tiodubbling på skalan endast redovisas som en fördubbling. Skälet till att göra så är att de äldsta små största staterna skall kunna jämföras med de senare väldiga största staterna.

Vad Taagepera undersöker är de i sin tid största staterna, och detta blir från omkring mitten av första årtusendet före vår tideräknings början liktydigt med imperier, i den meningen att de då är stormaktsvärlden med ett antal underkuvade stater. En riktigare beskrivning av denna undersökning är således att den handlar om världens största stater snarare än om "imperier".

Flera tolkningar av kurvan är möjliga. En är att man lägger en exponentiell linje, en rak linje, genom kurvan. Det tycks då som om det sker en ökning av imperiernas storlek genom historien, och följer man linjen vidare kommer alla stater att ha samlats i ett enda imperium om 200–400 år. En annan tolkning är att kurvan visar några stora språng. Ett skedde omkring 2000 före vår tideräkning, efter en föregående period med stora svängningar. Nästa kom på 600-talet före vår tideräkning, då Persien – världens första egentliga imperium – uppstod. Ett tredje kom på 1600- och 1700-talen då de europeiska kolonialmakterna upprättades. I så fall är det nästa språng vi väntar på för att hela världen skall inkluderas och bli till en enda stat.

31. Den viktigaste var Rein Taagepera, "Size and duration of empires: systematics of size", *Social science research* 7 (1978).

32. Rein Taagepera, "Expansion and contraction patterns of large polities: context for Russia", *International studies quarterly* 47:3 (1997).

FIGUR 1. Taageperas kurva över den största och de tre största staterna. Kurvan är semi-logaritmisk, så att även förändringen under den tidigaste perioden framgår. Kurvan har korrigerats efter de skilda uppgifter som Taagepera anger i olika artiklar. Dessutom har utvecklingen fram till år 2000 medtagits.

Y-axeln anger miljoner kvadratkilometer. Jordens totala landmassa, förutom Antarktis, är cirka 130 miljoner kvadratkilometer.

Men implicit i detta resonemang ligger att vi faktiskt går mot en allt större politisk enhet. Förvisso kan man med Taageperas uppgifter hävda att varje imperium går under, men man kan också argumentera för att detta ger oss ett verktyg att se en determinerad utveckling fram emot världsstaten. Detta kan också användas som ett perverterat argument för de stora staternas historiska rätt att expandera och lägga under sig små stater.

Det egendomliga är att denna undersökning inte utsatts för någon omfattande källkritik. Men hur ska en sådan utformas? Janken Myrdal har i en tidigare artikel i denna tidskrift pekat på att man bör lägga befolkningen som bas i stället (något som också Taagepera gjorde i sin sista artikel).³³ Här ska vi gå ett steg vidare och ifrågasätta själva ytberäkningen.

33. Myrdal (2003); Rein, Taagepera (1997)

Under de senaste årtiondena har det skett en utveckling av de historiska atlaserna. Detta har flera olika sidor. En av de viktigaste är att eurocentrismen minskat. För att kontrollera den tidigare kurvan användes därför ett antal av dessa nya atlasarbeten för en jämförande studie.

Ett resultat är att Taageperas markerade mellan fem och 15 gånger så stor yta för de äldsta staterna, under de första 2 500 åren, som de nya atlasarbetena. Flertalet av dessa kartor gällde Egypten och de västasiatiska rikena (Babylon, Hettiterna, et cetera.), men flera gällde också de östasiatiska (kinesiska) rikena. Detta innebär givetvis att det fanns skillnader inbördes mellan de nya atlasarbetena, vilka kunde variera för enskilda stater med förhållandet 1:2–1:3. (Taagepera diskuterade inte utförligt skillnaderna mellan de atlasarbeten han undersökte.)

Varför har då vår tid blivit försiktigare? En viktig förklaring finner vi i att några av redaktörerna och forskarna som arbetat med de nya kartböckerna har särskilda kartor där de visar skillnaden mellan områden som "kontrolleras" och områden som stod under "inflytande" av de tidiga staterna. I de äldsta staterna är den direkt kontrollerade zonen bara en bråkdel, mellan en tredjedel och en tiondel, av den zon som anges ha stått under de första staternas inflytande. Från omkring 500-talet före vår tideräkning minskar denna skillnad drastiskt, så att den zon dessa imperier anges ha inflytande över bara utgör hälften eller mindre av den yta som direkt kontrolleras.

En slutsats som direkt kan dras är att under denna äldsta period där statsmakten bara kontrollerade fläckar av hela ytan, kunde det uppstå väldiga inflytandesfärer kring de mera välorganiserade staterna. När de centrala delarna av Eurasien styckades upp mellan starka stater blev gränserna – eller i varje fall historikernas uppfattning av dessa gränser – mera fastlagda.

Man skulle vidare kunna fråga sig varför man först i dag börjat problematisera de tidiga staternas utbredning, eller omvänt: varför man inte tidigare gjort det. Troligen ligger svaret i den tid då de historiska kartorna fann sin form. Detta skedde i Europa, med tyska kartritare som föregångare, under senare delen av 1800-talet. Det var kolonialismens kulmen och kartorna uttrycker en tankefigur där hela världskartan täcktes av kolonialmakternas färger: det röda England, det lila Frankrike, det gröna Tyskland och så vidare. Det är denna tankefigur som förts nedåt i historien med hjälp av de historiska atlasarbetena – tillbaka till det forna Egypten, de äldsta Kina et cetera.

FIGUR 2. Taageperas kurva (fig. 1) över de tre största staternas utbredning, jämfört med en kurva för dessa staters ungefärliga faktiskt kontrollerade yta vilket är den nedre heldragna linjen, och en kurva för dessa staters ungefärliga inflytandeområde, vilket är den övre streckade linjen. Endast glidande medelvärde redovisas, efter 1500 före vår tideräkning omfattande 300 år, dessförinnan upp till 800 år.

Y-axeln anger miljoner kvadratkilometer.

I en alternativ kurva framträder en delvis annan bild. Här har kontrollen för de tidigaste staterna minskats med hälften, medan kontrollområdet är fyra gånger så stort som det område som är under direkt kontroll (beräkningarna baseras på de ovan nämnda beräkningarna – variationen är stor runt dessa genomsnittliga siffror). I diagrammet redovisas endast ett löpande medelvärde på 300 år (utom för den äldsta perioden då mätpunkterna är färre), för att inte enskilda resultat skall få för stor inverkan. Efter perserriket fram till Rom sker ett gradvis närmande till Taageperas siffror. För stäppimperier, som mongolerna, finns dock fortfarande skillnaden kontroll-inflytande kvar, och även i många andra stater långt fram i tiden, såsom det svenska väldets kontroll/inflytande över det samiska området. Man skulle därför kunna korrigera kurvan även längre fram, men genom det glidande medelvärdet utjämnas exempelvis mongolernas väldiga expansion, som slår igenom i figur 1.

En följdslutsats är att om kurvans giltighet kan begränsas bakåt så kommer den också att kunna begränsas framåt. Under det senaste halva århundradet har världen sett framväxten av fasta militärallianser, som

NATO, liksom fasta ekonomiska och politiska allianser som EU. Vi befinner oss i ett skeende där den globala politiken tar formen av bindande avtal. Därmed skulle man kunna rita kartor som liknade den äldsta periodens med influensområden. Då upphör också den tolkningsmöjlighet som Taageperas kurva tycktes ge.

Den källkritiska metoden har här bestått i att olika översikter jämförts med varandra. Denna metod har en viss likhet med den pluralistiska källkritik där olika källor jämförs – och det visar också att för den globalhistoriska översikten är det ofta andra historikers resultat som är "källan", den som på olika sätt skall prövas.

Exemplet lagarnas historia

En svårighet i globalhistoriska jämförelser är, som genomgången ovan visar, att göra materialen jämförbara. Detta kan åstadkommas genom att man arbetar med ett slags minsta gemensamma operationella element. Det som då går förlorat i det specifika vinn i stället i det översiktligt jämförbara, som vid alla sådana studier. Medan exemplet om imperierna handlar om den källkritik som ligger i att jämföra olika globalhistoriska översikter med varandra, handlar exemplet med lagarna om en metod för att göra olika tiders och samhällens källmaterial jämförbara.

Arne Jarrick medverkar sedan många år i ett tvärvetenskapligt arbete som syftar till att beskriva och förklara den exceptionellt kraftfulla dynamiken i den mänskliga kulturen, det vill säga att mänskliga samhällen har förändrats och fortsätter att förändras i långt högre grad än andra samhällen av levande väsen.³⁴ Principiellt är hela världen och hela dess historia av intresse för projektet, som både har teoretiska och en serie empiriska inslag.

Det särskilda samhällsområde som adresseras rör lagarnas långsiktiga globalhistoria.³⁵ Detta motiveras av att samhällen, det vill säga varaktig social interaktion, kan finnas och fortleva bara om umgänget emellan människor regleras. Det sker med hjälp av institutioner. Institutioner präglas av artegen kulturell dynamik: de bildas, upprätthålls, modifieras, rivs ned

34. Arbetet utförs vid Centrum för evolutionär kulturforskning, Stockholms universitet. För en syntetiserande förstudie, se Arne Jarrick, *Behovet att behövas: en tänkebok om människan, kulturen och världshistorien* (Stockholm 2005).

35. Arne Jarrick, "Mellan omsorg och brutalitet", i Anders Björnsson & Bengt Wadensjö (red.), *Det ansvarsfulla uppdraget: en vänbok till Mats Svegfors* (Stockholm 2008); Arne Jarrick & Maria Wallenberg Bondesson, "Flexible comparativeness: towards better methods for the cultural historical study of laws", i *Festskrift till Jan Glete* (under utgivning); Maria Wallenberg-Bondesson, "The modeling of legal codes: priorities, punishments and objectives in the Tang code" (under utgivning).

och återbyggs i en aldrig sinande ström. Lagar, domstolar och rättsskipning är fundamentala inslag i denna samhälleliga ämnesomsättning. Lagarna är ofta följden av en maktkamp mellan de människor som tänks vara lagens skapare och kan därför ses som ett instrument för deras maktutövning. Samtidigt innebär lagarnas tillkomst en avpersonifiering av makten, vilket kan ge upphov till en begränsning inte bara av "undersåtarnas" utan också av lagstiftarens handlingsfrihet. Till sist: ofta är lagarna länkade till en rättsskipning som sker i domstolar, vilka för sin existens kräver att rättssubjekten kan föreställa sig att de finns också när de inte är i verksamhet. Det senare bygger på en för människor artemogen generell förmåga att i tanken handskas med det icke-närvarande – en av de mest kraftfulla faktorerna bakom den kulturella dynamiken.

Studiet av lagar måste arrangeras på ett sådant sätt att det maximerar möjligheterna att ge svar på övergripande frågor om den kulturella dynamikens grunddrag. En av de överordnade frågorna handlar om kulturens kumulativitet och i vad mån denna tar sig uttryck som ökad komplexitet (redan diskuterat ovan). Tyder lagarnas utveckling på att kulturen med tiden tenderar att innefatta alltfler verksamheter som organiseras i alltmer komplicerade system? Eller gör den inte det? Å ena sidan är det troligt att allt fler livsområden kommer att omfattas av lagreglering i takt med samhällsutvecklingen. Å andra sidan kan man tänka sig att utvecklingen inom juridiken som sådan kommer att leda till att en bestämd mängd mänskliga handlingar kommer att regleras av allt färre lagparagrafer. De äldsta lagarna är oftast kasuistiska, det vill säga de består av lång lista av fallbeskrivningar men saknar principiellt hållna inslag som kan sammanfatta hela typer av handlingar. Utvecklingen tycks ha varit sådan på de flesta ställen runt jorden: ökad komplexitet i det ena avseendet kopplad till minskad komplexitet i det andra. Men än så länge är detta ett antagande. Det är ännu inte ett etablerat faktum.

För att få svar på sådana här frågor gäller det att studera och jämföra många lagar från många tider och platser, att ställa ungefär samma frågor till alla dessa lagar och sedan att samla ungefär samma slags upplysningar om dem på ungefär samma sätt varje gång. Detta reser globalhistoriska metodfrågor av stora mått, vilka Jarrick och hans kollega Maria Wallenberg Bondesson har löst genom att bygga jämförelsen som ett system av på tre nivåer av utbytbara och samtidigt strikt definierade kategorier.

Uppgiften är svår. Först måste frågorna formuleras. Det är det minst be-

svårliga. Bland frågorna återfinns den om vad slags auktoritet lagstiftaren hänvisar till: Är det Gud, som i Hammurabis lag, Himlen, som i Tangkoden, eller är det Folket, som i Franska revolutionens konstitutioner och Code Napoleon?³⁶ Det är också av vitalt intresse att lära känna vilka sidor av det sociala livet som regleras och hur regleringen sker (civilrätt; straffrätt och så vidare), liksom de straffrättsliga principer lagen grundas på samt om likhet eller olikhet råder inför lagen. Syftar lagen till exempel främst till hämnd eller är den i först hand till för att göra en bättre människa av förbrytaren? Dessutom är det av vikt att utforska vilket ansvar lagen tillskriver den enskilda individen och i vad mån lagen formulerar sig bara i termer av skyldigheter eller också i termer av rättigheter.³⁷

Svårigheterna finner sig när svaren på frågorna till de olika lagsamlingarna ska jämföras med varandra och när vi ska börja räkna och göra statistik och analyser på grundval av svaren samt därifrån dra slutsatser om långsiktiga, globalhistoriska förlopp med relevans för vårt överordnade intresse för kulturell dynamik.

Den ena svårigheten ligger i att vi måste sortera de första lagarna vi studerar efter en ordningsprincip som ska hålla för jämförelser med alla de andra lagarna, fast vi i utgångsläget inte kan veta vad de andra lagarna innehåller. Detta ställer oss inför ett dilemma: Å ena sidan kan vi inte vänta med att ordna våra observationer tills allt material är insamlat. Å andra sidan kan vi vara helt säkra på att vi kommer att bli tvungna att sortera om materialet när oförutsedda och oförutsägbara problem dyker upp i studiet av nya lagar. Och hur ska vi kunna göra det utan att ständigt börja om från början?

Det finns en enkel lösning på det problemet. Varje gång man samlar information om en lagparagraf i en lag sorteras den på tre nivåer: först i konkreta ord, det vill säga vad den handlar om, därefter sammanfattad i en allmän term och till sist sammanfattad i en ännu mer allmän term. På så sätt inordnas en konkret paragraf under en mer allmän, och där får den samsas med liknande fast inte identiska paragrafer, såväl från samma

36. Wallace Johnson övers av *The Tang code: volume I-II* (Princeton 1979, 1997); Martha T. Roth (red.), *Law collections from Mesopotamia and Asia Minor* (Atlanta 1997); *Code Napoleon or the French civil code* (Paris 1804, nytryck 1999); för bakgrunden i den franska revolutionen, se Yves Guchet, *Histoire constitutionnelle de la France 1789–1974* (Paris 1993) s. 46, 51, 59f.; François Furet, *Revolutionary France 1770–1880* (Oxford & Cambridge, MA, 1988) s. 47, 74, kap. 5.

37. För en intressant jämförelse mellan kinesisk och västerländsk rätt, se Hyung I. Kim, *Fundamental legal concepts of China and the West: a comparative study* (Washington, New York & London 1981).

lag som från andra lagar. Jämförelsen görs från de högre, mer allmänna nivåerna, men refererar till ett basmaterial av konkreta iakttagelser. På så sätt rör man sig från det innehållsrika till det omfångsrika. Genom att varje specifik iakttagelse kan återfinnas på tre nivåer, är det ganska enkelt att sortera om de konkreta observationerna i en situation då man vid studiet av andra lagar kommer fram till att det är nödvändigt.

I exempelvis Hammurabis lag finns en del paragrafer om brott av och mot slavar. Slavar förekommer också i andra lagar. Medan det är en lätt sak att återge vad de här paragraferna konkret rör sig om, är det svårare att bestämma om man mer allmänt ska sortera in slavarna i kategorin egendom (som samtidigt såg dem) eller bland rättssubjekten, det vill säga bland de riktiga människorna (som vi ser dem). Den kategorisering forskaren gör får betydande konsekvenser för den jämförande analysen. Men med hjälp av vår metod kan kategoriseringen enkelt ändras vid behov, ty de grundläggande konkreta observationerna finns kvar i materialet.

Den andra svårigheten är risken för att tolkningarna obemärkt börjar glida, både mellan och inom de enskilda forskarna. Lösningen här är lika enkel som ovan ifråga om hur observationer ska sorteras i kategorier. För det första måste man utrusta sig med tydliga kriterier för hur observationerna ska sorteras. De skall vara sådana att ingen observation kan sorteras in i mer än en kategori. För det andra måste man låta minst två forskare gå igenom exakt samma utvalda delar av materialet i syfte att ”intersubjektivt” stämma av möjliga skillnader i hur materialet tolkas. Därefter korrigeras de analytiska instrumenten. En sådan lösning kan aldrig ge fullständig säkerhet, men den representerar ändå ett stort framsteg jämfört med situationen i dag, då forskare nästan aldrig arbetar intersubjektivt.

I en inledande övning har en jämförelse gjorts mellan Hammurabis lag från Babylon, cirka 1760 före vår tideräkning, och Tangkoden från kinesiskt 600-tal, vår tideräkning. Det är uppenbart att Tangkoden är betydligt mer systematiskt uppställd än den fallbaserade (det vill säga kasuistiska) babyloniska lagen. Den har tillkommit i ett samhälle med en stat som var betydligt mer utbyggd än den rudimentära territorialstat som kung Hammurabi försökte etablera i Mesopotamien. Man kan säga att Tangkoden vittnar om stor samhällelig komplexitet, i motsats till hur det var i Babylonien.³⁸

38. Marc Van De Mieroop, *A history of the ancient Near East, ca. 3000-323 BC* (Oxford & Carlton 2004, kap. 6; dens., *King Hammurabi* (Malden, Oxford, Carlton 2006); Leo A. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia: portrait of a dead civilization* (Chicago & London 1977) s. 154-159; Jacques Gernet, *A history of Chinese civilization*, 2:a uppl. (Cambridge 1996) kap. 11.

Som framgår av tablån nedan, där de viktigaste resultaten av jämförelsen sammanfattas, bestraffades också brott mot staten i Kina långt hårdare än i Babylonien där sådant knappt förekom över huvud taget. Omvänt var egendomsbrott allvarligare i Babylonien än i Kina. En del likheter framträder också, till exempel att sexbrott reglerades i ganska liten omfattning men bestraffades hårt.

Förhållandet brott-straff

Hammurabis lag

	Hårt bestraffat	Mindre hårt bestraffat
Reglerat i stor omfattning	Egendomsbrott Våld	Transaktionsvillkor
Reglerat i mindre omfattning	Sexualbrott Militära brott	Olovliga transaktioner

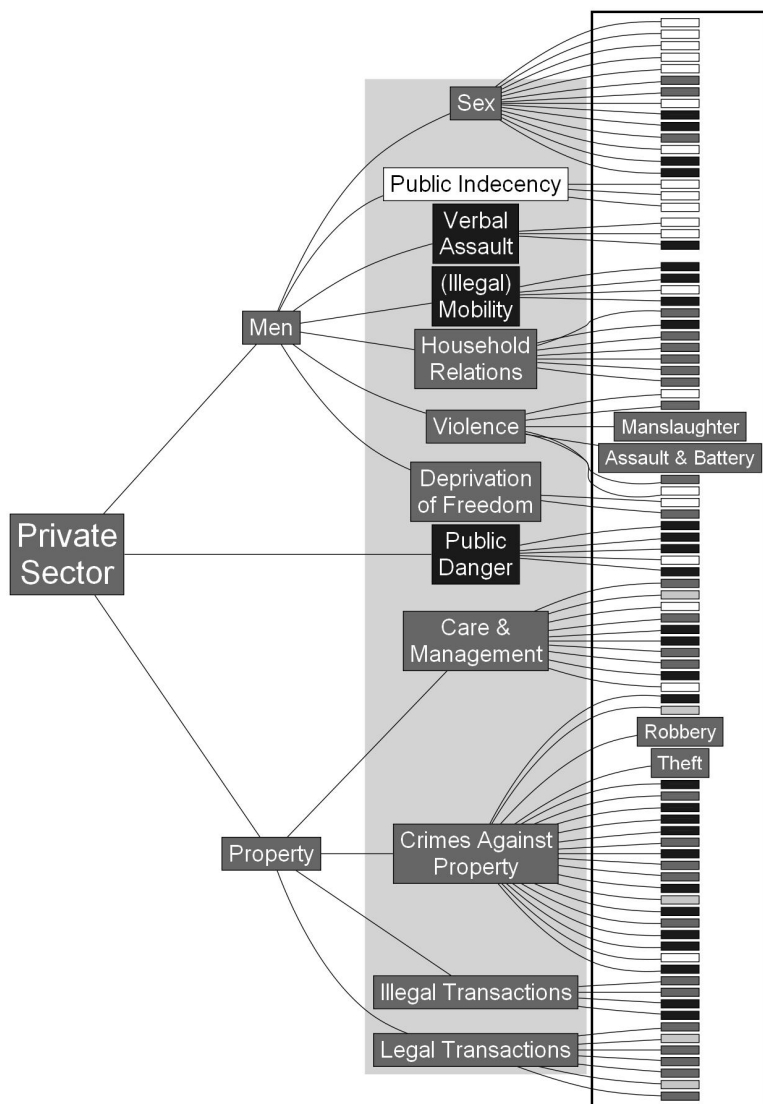
Tangdynastins lag

	Hårt bestraffat	Mindre hårt bestraffat
Reglerat i stor omfattning	Våld Förbrytelser mot staten	Egendomsbrott Ämbetsbrott
Reglerat i mindre omfattning	Religionsbrott Sexualbrott	Transaktionsvillkor

Mycket kan tilläggas till iakttagelserna ovan, och en del kommer att ändras i ljuset av insikter som studiet av andra lagar kan ge. Hammurabis lag ska följas upp med studiet av biblisk och romersk lagstiftning. Tangstudiet kommer att följas av analyser av senare kinesiska lagar. Också svensk, fransk och annan lagstiftning kommer att studeras. Först med sådana utbyggda studier kan vi närma oss svaren på våra stora frågor om institutioner och kulturell dynamik – förutsatt att vår enkla metod visar sig hållbar.

Slutsatser

Vi har bidragit med en artikel om globalhistoria i detta nummer av *Historisk tidskrift*, där huvudtemat är det långsiktiga i människans historia. Vi välkomnar initiativet att på detta sätt åter sätta diskussionen och studiet av makrohistoriska frågor på den historievetenskapliga dagordningen. Som vi ser det innebär detta också en öppning för syntetiserande diskussioner

FIGUR 3. De tre klassifikationsnivåerna för vad som här kallas "the private sector". Detalj ur större figur som också inrymmer vad som där kallas "the public sector" respektive "the religious sector". Sektorer kommer att läggas till vid analysen av ytterligare lagar.

om historiens drivkrafter, och i bästa fall markerar det därmed början på slutet för det tröttsamt seglivade modet att reducera alla historiska generaliseringsförsök till "berättelser".

Att söka historiens drivkrafter är detsamma som att försöka förklara historien, det som tillkommer likaväl som det som återkommer, såväl det kortvariga som det långvariga, likgiltigt om historiens olika händelseskikt bäst förstås längs en tredelad eller femdelad eller tiodelad tidsskala. Och för den som vill förklara historien framstår det som självklart att tidsperspektivet måste utsträckas långt bakåt i tiden. Men givet den här ambitionen är det lika självklart att perspektivet måste uträckas över rummet, ja att hela världens historia måste tas i beaktande. Det är det vi kallar globalhistoria. I denna artikel har vi försökt försvara, definiera och exemplifiera ett sådant närmande till historien.

För den som vill förklara historien hänger det långa tidsperspektivet organiskt samman med det globala rumspektivet. Det ena följer dessutom av det andra. Säg till exempel att en historiker vill skriva den egna nationens historia i ett riktigt långt tidsperspektiv. Hon eller han behöver inte röra sig många hundra år bakåt i tiden innan de moderna nationsgränserna börjar upplösas, och inte många tusen år innan det blir meningslöst att ens tala i nationella termer om landets förflutna. Omvänt kan man se konstanter i hur lagstiftningar utformas först genom att jämföra områden som är vitt separerade i både tid och rum. På så sätt vidgar sig rummet för den historiker som låter exponera sig för den långa tiden. Och därigenom kan historieforskningen lösöras från den nationella inriktning som en gång var svaret på ett nationalistiskt-ideologiskt krav men som numera fortsätter att reproduceras som en bekväm slentrian, en kvarleva i en tid när det ideologiska kravet är överspelat sedan länge.

Global history and the *longue durée*

The mission of this article is to advocate, define, explain, and offer some empirical examples of global history. The advocacy follows two lines. First, since human affairs have gradually turned global, in the moral and ideological sense as much as in economic life, historians should refashion their scientific endeavours from the national to the global. Second, provided that historians still wish to explain the destiny of humankind and not only describe it as faithfully as possible, they simply have to break out of the methodological and thematic nationalism that has been the hallmark of their enterprise for too long. And explaining human history requires that global and secular processes are addressed in concert. Applying a long-term global perspective may enable us to realize the significance of slow and rapid diffusion of profound human cultural phenomena, and to distinguish such processes from locally produced cultural traits.

Aiming at uncovering and explaining general patterns of human history by studying global processes over the very long run, implies that history cannot be seen as contingent, but, basically, as a process with a certain course, and that history will never recommence where it once started.

Against this backdrop the question whether the trajectory of human history resembles an evolutionary process is discussed but not conclusively settled. On the one hand, since our history is a process of slowly emerging and waning forms of social life, where certain traits are selected at the expense of others, it does resemble an evolutionary process. On the other hand, since the destiny of mankind is to a substantial degree the outcome of deliberate human choice, self-reflection and, therefore, of agency exceeding pure behaviour, it does not.

In the concluding section two examples are presented of what could be accomplished by a global and secular approach to history: the history of empires, and the history of law codes. Aside from the substantive matters themselves, a couple of methodological issues, peculiar to global history, are addressed.

Keywords: Global history, empires, law codes, source criticism